

Корнівська В. О.

*доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
сектору цифрової економіки відділу економічної теорії,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-366-1-31>

ОЦІНКА ІНСТИТУЦІЙНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ В КРАЇНАХ ЄС

У 1996 році Світовим банком у науковий обіг була введена методика оцінки інституційної ефективності в країнах – Worldwide Governance Indicators (WGI), що передбачає оцінку якості інституційного середовища за такими критеріями: ефективність державного управління, захист прав громадян та підзвітність держави, політична стабільність та відсутність насильства, якість регуляторної політики, якість правових інституцій, антикорупційний контроль. Оцінка інституційної ефективності проводиться на основі узагальнень результатів опитувань дослідницьких центрів, бізнес-структур, агентств, неурядових організацій, приватних осіб. Результати обстежень складаються в індивідуальні індикатори, які потім агрегуються в 6 зведених індексів, за якими проводиться ранжування ефективності інститутів [1]. На основі аналізу індексів було проведено дослідження інституційної ефективності в країнах Європейського Союзу і зроблені такі висновки.

Інституційний простір Європейського Союзу є сегментованим. Поряд із інституційно високорозвиненими країнами (Фінляндією, Швецією, Данією, Нідерландами, Люксембургом) існують інституційно депресивні держави. Причому серед країн з низькою інституційною ефективністю є такі, що мали небагато часу для інституційної адаптації (Румунія, Болгарія, що приєдналися у 2007 р.), і такі, що перебували в авангарді інтеграційних процесів у Європі (Італія) або приєдналися в 80-ті роки (Греція, Іспанія, Португалія). Таким чином, очевидно, що загального європейського рівня інституційної ефективності не існує, він значно відрізняється в різних державах – членах ЄС [2].

Диференційованість інституційної ефективності європейських країн є результатом історичних особливостей інституційної архітектури ЄС, що передбачає соціоінституційний еkleктизм, який забезпечує інклюзивність інституційного середовища. Цей принцип експліцитно був присутній в економічній політиці країн-учасниць і підтримувався впритул до реалізації ідей посиленої економічної інтеграції та створення єдиного монетарного простору. Формування останнього ознаменувало наднаціональну домінанту в ЄС і докорінним чином змінило загальноєвропейські підходи до соціоінституційних особливостей національних держав. На етапі усталеного євроінтеграційного руху невідповідність між соціоінституційним еkleктизмом та домінантою наднаціонального цілепокладання була компенсована багатими економічними ефектами євроінтеграції. Водночас фінансово-економічна дестабілізація, пандемія, російсько-українська війна вивели на авансцену національну інституційну унікальність як основу реалізації національних пріоритетів розвитку.

У міру розширення загальноєвропейського простору спостерігається тенденція до зниження показників інституційної ефективності у кожній окремій країні. Це стосується як країн, що становлять ядро європейської інтеграції (Німеччина і Франція), так і інших країн (Середземноморські країни). У контексті інституційного аналізу можна припустити, що існують межі позитивного розширення загальноєвропейського економічного та соціоінституційного простору.

Більшість країн ЄС досягли максимуму інституційної ефективності у кінці 1990-х років на початку 2000-х років, для багатьох країн це були 2004–2005 роки, – роки передостаннього передкризового етапу інтеграції, з максимальними очікуваннями та максимальною синергією: коли до європейського простору приєдналися країни, що колись представляли ворожий табір радянських республік, тим самим ознаменували перемогу та універсальність європейського способу буття. (Не менш важливо, що це були роки європейського економічного тріумфу, спортивного, культурного).

Країни ЄС, які за всіма показниками інституційної ефективності посідають перші місця (наприклад, Фінляндія), досягли високої інституційної ефективності у позаблоковому статусі. Незважаючи на кризи, ці країни демонструють висхідну динаміку показників. Країни – лідери з інституційної ефективності зберігають свій статус на довгих проміжках, зовні залежності від глобальних коливань та зростаючої

невизначеності. Фінляндія за 26 років спостережень змогла їх підвищити.

Країни, що стояли у джерел формування ЄС, з початку досліджень демонструють істотні відмінності в інституційній ефективності. Це стосується як країн, що становлять ядро ЄС (Німеччина та Франція), так і інших країн. Як показують дослідження інституційної ефективності Eurofound [3], за деякими напрямками інституційного розвитку спостерігається конвергенція в показниках інституційної ефективності, водночас вона відбувається не через зростання значень, а навпаки, – через їх зменшення. Низхідна конвергенція більшою мірою спостерігається за чотирма показниками: політичної стабільності та відсутності насильства, ефективності державного управління, якості правових інституцій, антикорупційного контролю. За показниками регуляторної якості та захисту прав громадян і підзвітності держави розвивається низхідна дивергенція.

Серед країн п'ятої, шостої, сьомої хвиль об'єднання (2004 р., 2007 р., 2013 р.) є достатня кількість тих, які досягли максимальної якості інститутів до інтеграції, тоді як упродовж перебування в ЄС цим країнам так і не вдалося вийти на рівень максимальної ефективності. Таким чином, інтеграція в ЄС не обов'язково є чинником зростання інституційної ефективності, оскільки країни з сильними інститутами зберігають і примножують їх якість, а країни зі слабкими інститутами такої тенденції не демонструють.

Показовим прикладом інституційної адаптації країни зі слабкими інститутами в статусі країни – учасниці ЄС є Болгарія, яка з 2009 р. за більшістю показників інституційної ефективності демонструвала спадні тенденції або стабільно низькі показники [1].

Країни, що приєдналися в останню чергу (у 2004 р., 2007 р. та у 2013 р.), демонструють різноспрямовані тенденції: Чехія, Естонія, Литва, Латвія, Словенія, Хорватія за весь період спостережень покращили свої показники інституційної ефективності; це особливо важливо для Хорватії, що приєдналася останньою (у 2013 р.).

Важливим є приклад інституційного розвитку в Словенії: незважаючи на загальні невисокі оцінки інституційної ефективності, стабільність інституційної ефективності в країні є запорукою адекватної взаємодії держави та громадянського суспільства, при цьому будь-яка громадянська активність сприймається відповідно до законодавства та у контексті здорового глузду. Наприклад, восени 2023 року у Словенії проведено громадянську акцію щодо внесення змін у законодавство для

захисту готівки як законного платіжного засобу. Це була перша серед європейських народів реакція на поступове формування безготівкової економіки в ЄС. Приймаючи участь у акції, громадяни країни відстоювали своє право на користування готівкою. Ініціатори акції вимагали, щоб Уряд і Національна асамблея негайно визнати це право та включити його до Конституції Республіки Словенія, оскільки воно є ключовим для свободи та конфіденційності в торгівлі та правових відносинах. Проведення акції отримало відповідну рефлексію з боку держави і вкотре довело, що інституційна стабільність та адекватність держави – основа громадянської культури, ustalених соціоінституційних норм.

Для інших країн спрацьовує явище, що розвивається при взаємодії більш розвинутої та менш розвинутої соціально-економічної системи, яке описав ще у 1911 році чилійський історик і соціолог Франсіско Енсина [4]: «...дотик передової цивілізації до цивілізації, що стоїть на більш низькій сходинці, викликає глибокий розлад у розвитку останньої, має серйозні економічні і моральні наслідки». Серед таких країн опинилася Болгарія, за деякими напрямками інституційного розвитку – Румунія.

Україна демонструє коливальну динаміку інституційної ефективності протягом всього періоду спостережень (з 1996 року), значення показнику – традиційно від'ємні, найнижчі серед всіх представлених до аналізу європейських країн.

Сьогодні процес європейської інтеграції України в інституційному контексті варто розглядати як приєднання країни зі слабкими інститутами на низхідній фазі інституційної динаміки до історично інституційно сегментованого, а актуально-інституційно розбалансованого інтеграційного об'єднання.

Література:

1. Worldwide Governance Indicators. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators>.
2. Корнівська В. Інститути фінансового посередництва в процесі формування інформаційно-мережевої економіки. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України. 2018. 436 с.
3. Eurofound Does Europe lead the way in institutional quality? Publications Office of the European Union, Luxembourg. 2022.
4. Francisco A. Encina. Nuestra interioridad economica. Editorial Universitaria, Santiago, 1955. P. 76–77.